

Војислав Шикопарија, СЕЋАЊА СРПСКОГ ОФИЦИРА 1900–1918, приредио Коста Николић, Београд, Завод за уџбенике, 2014 (2016), 557.

Мемоари српског oficira Војислава Шикопарије (Mostar, 1890 –Kotor, 1966) појавили су први пут пред публиком тачно 100 година од почетка Првог светског рата (2014), у изданју Завода за уџбенике из Београда. Оtkриће ових мемоара одмах је оцењено као „сензационално“ и „дело трајне вредности“, јер – и поред низа бројних и познатих сведочења и књига о Балканским и Првом светском рату, ипак неочекивано у новом светлу приказују тај период српске историје. Непуне две године после првог издања објављено је и друго, што свакако говори о вредности ових мемоара.

Војислав Шикопарија, редак уметник међу oficirима, имао је и необичан животињи пут и – изнад свега – необично богато образовање, које у значајној мери објашњава уметничку лепоту и вредност његове мемоарске прозе. Рођен у Mostaru, за oficira се школовао у Kijеву и Москви, службовао је као активни oficir у српској војсци управо у време Балканских ратова (1912–1913) и Првог светског рата (1914–1918), да би касније похађао у Минхену студије уметности, а у Паризу, на престижној Националној школи лепих уметности, завршио је вајарство. Још док је био у рововима и водио најстрашње пешадијске борбе, он је у облику (скоро svakodnevnih) дневничких забелешки напомињао када је имао времена да, поред сvesке, стави испред себе и блок за цртање и brzopotezno skicira војнике, бојиште, пределе око себе, реку Drinu и све што му се учини likovno zanimljivim. А битке које је водио, као старешина вода, потом чете и баталјона, налазе се у свим војним лексиконима као најстрадалније и на најстрадалнијим деловима ратишта.

Шикопаријин чувени Пету пук Drinske divizije I позива војевао је и прослављао српско оруђе од Kumanova и Bitolja (1912) до пробоја Solunskog fronta (1918). Posebnu pažnju, recimo, заслужује опис прве вести о Сарајевском atentatu (1914), кад су „убијени Ferdinand и supruga му“ (str. 187) и slutnje међу српским oficirима да ће због тога морати поново у некакав рат, овог пута против „Швabe“. Пету пук је тада прекомандован из Drinske divizije у посебну формацију, Ужичку војску, која је – заједно са crnogorskom Sandžачком војском – primala прве ударце austro-ugarske војске на сектору средње Drine, око Višegrada. Штавише, управо је Шикопаријин баталјон први прешао преко Drine, пребацијући се уз срушену конструкцију жељезничког mosta на прузи Višegrad–Sарајево, да би потом војевао битку за битком на Glasincu, Romaniji, Vlasenici dolazeћи на prilaze Sарајеву.

И док сва војна историја говори о поразу на Glasincu (septembra 1914), „због iscrpljenosti српских trupa“, Шикопарија нас уверава о преокрету који је на бојиште donela crnogorska пешадија и naterala у stravičan beg „Austrijance“. Много је таквих detalja код Шикопарије, detalja који одударaju од званичне историје, а чија се autentičnost не може ничим osporiti.

Он није писао за публику, нити да би себе представио као heroja (чак ни на једном mestу), већ је записивао оно што види и чује, и у чему сам непосредно učestvuje – као ratnik и сведок. Ни у једном филму, romanу, па чак ни војној memoaristici или историографији (uopšte) не postoje страшнији и brutalнији описи смрти него код Шикопарије, али његовом rukом и rečenicom и они су podignuti на nиво – уметничког (ноћно opело и sahranjivanje poginulih војника у заједничку grobницу код Vlasenice, pore-

đenje udarca metka u dasku ili rov sa naj snažnijim udarcima krampa, molba smrtno ranjenog vojnika bez ruku i nogu da mu komandir [Šikoparija] prekrati muke – samo jednim metkom u glavu [!] i sl.). Brutalno i strašno, ukratko se može reći za ceo ratni put V. Šikoparije (1912–1918), čoveka od krvi i mesa, koga „nijedna smrt ubila nije“, a koji se tačno jedan vek posle Prvog svetskog rata pojavio s podjednako dobrim ponudama i istoriografima i umetnicima (svih grana) – obiljem neverovatne i (do sada) potpuno nepoznate građe.

Nebojša Jovanović

Слободан Бјелица, СПОРОВИ ОКО АУТОНОМИЈЕ ВОЈВОДИНЕ. КЊИГА ПРВА: 1961–1974, Београд, Службени гласник, 2015, 342.

U savremenoj srpskoj historiografiji gotovo da postoji jedinstven stav da je Ustav iz 1974. predstavljao uvod u slom jugoslovenske države. Od tada ta država više nije bila zajednica Južnih Slovena i postala je samo ideološki projekat, bez ikakve etničke osnove svog jedinstva. Jugoslavija je potpuno izmenila temelj svog identiteta: nekada je bila formirana kao zajednica bliskih naroda koji su u početku stvarali jednu, jugoslovensku naciju; taj koncept je posle Drugog svetskog rata delimično korigovan, ali je snažno podsticano jugoslovenstvo; u poslednjoj fazi postojanja države, etnička bliskost je potisnuta kao drugorazredna i nevažna karakteristika. Umesto da se oslanja na stabilan etnički faktor, jugoslovensko jedinstvo sve više je zavisilo od ideologije koja se i sama nalazila u dubokoj krizi. Zato je i raspadom te ideologije došlo i do raspada zemlje.

Na tom tragu nastala je i monografija Slobodana Bjelice koja se bavi istraživanjem autonomije Vojvodine i brojnim raspravama i sporovima koji su obeležili taj proces i koji su se ticali identiteta jugoslovenske države. Monografija je podeljena u šest tematskih celina (Uvod u sporove; Otvaranje ustavnog pitanja; Početak frakcijskog sukoba; Odjeci jugoslovenskih kriza; Nesuglasice oko ekonomske politike i Liberali i autonomija) i zasnovana je na istraživanju prvorazredne istorijske građe što joj daje neophodnu autentičnost i punu naučnu zasnovanost.

U priči o sporovima oko autonomije Vojvodine, kolega Bjelica prati kompleksan sled događaja od početka 60-ih godina 20. veka, kada su se rasplamsali sukobi oko vojvođanske autonomije, a koji se tiču ključnih pitanja položaja Srbije u jugoslovenskoj federaciji. Osim u zaoštrenim međunacionalnim odnosima, on unutarpartijske sporove oko Vojvodine vidi pre svega u privrednim problemima i zaostajanju ovog područja zbog nove ideološke doktrine vladajuće KPJ koja je značila udarac za poljoprivredu Vojvodine.

Autor detaljno piše o položaju Vojvodine u prvim posleratnim godinama, a početak otvorenog sukoba dve koncepcije uočava u sporovima koji su vodili u podele na „centraliste“ i „autonomashe“, pobornike i „izdajnike“ Vojvodine, pristalice i protivnike Beograda. Sve je to dovelo do otvorenih frakcijskih sukoba koji su dugo godina potresali vojvođansko partijsko rukovodstvo. Za razliku od prethodne historiografije, S. Bjelica uočava da je pitanje svrsishodnosti vojvođanske autonomije otvorio Jovan Veselinov Žarko, dominantna politička figura u Vojvodini i političar koji je na kraju Drugog svetskog rata i